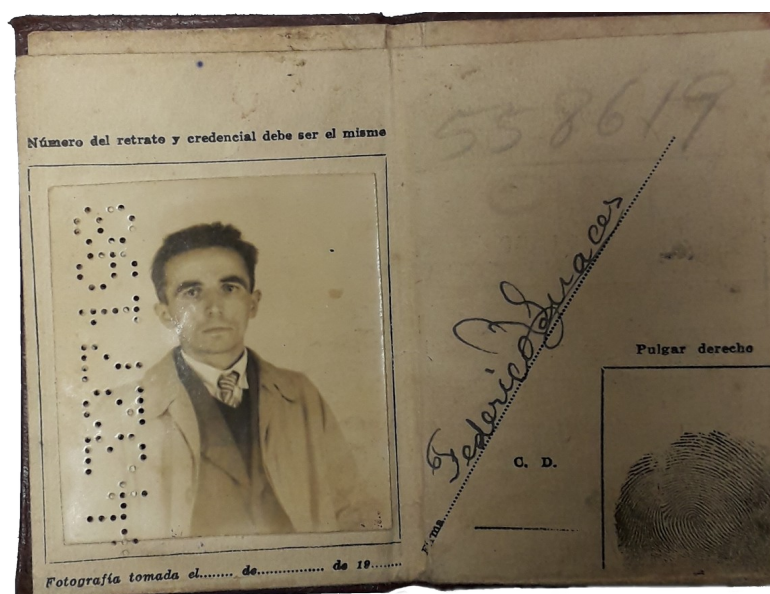

Revista O Gherreiro 2022

Equipo de Dinamización da Lingua Galega. Curso 2021-2022

Separata

“O Fandiño” de Rebordelo, un avó gaiteiro e regueifeiro

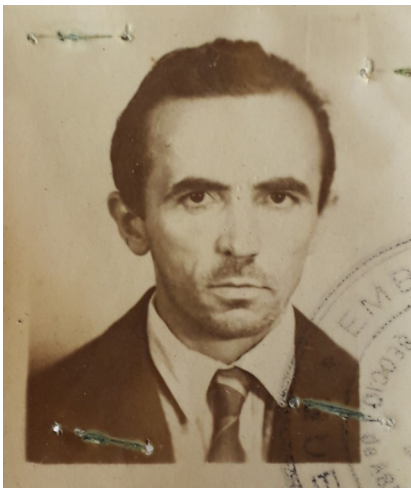

Introdución: A orixe deste artigo

No curso escolar 2019-20 comezamos a traballar no Equipo de Dinamización da Lingua Galega do instituto de Carnota (IES Lamas de Castelo) coa regueifa e un alumno de 4º de ESO, Lois González Luaces, comentou que o seu avó fora regueifeiro e gaiteiro. E como non podía ser doutro xeito comezamos a investigar o tema. Falounos dunhas coplas do seu avó e puxémonos en contacto coa nai para pedirlle consentimento e axuda para a realización deste traballo. Mari Carmen Luaces ofreceuse amablemente a responder moitas preguntas e achegounos información ben interesante sobre seu pai sen a que sería imposible redactar este traballo.

Tiñamos pensado publicar o artigo na revista *O Gherreiro* do 2020, pero non a fixemos por causa da pandemia e o confinamento derivado da COVID-19. Non editamos a revista en papel nin no 2020 nin no 2021, e este ano facémola en formato dixital. Volvemos a poñernos en contacto con Mari Carmen para pedirlle autorización de novo, co fin de rematar este traballo neste curso no que aínda é alumno do centro o seu fillo menor, Anxo González Luaces, neto de Federico. Agradecemos moito a súa colaboración para podermos redactar este artigo e a presentación das súas coplas, que agora publicamos na revista dixital *O Gherreiro* 2022 e nesta separata da revista.

“O Fandiño” de Rebordelo, gaiteiro e regueifeiro

Federico Luaces Fandiño naceu no lugar de Rebordelo, parroquia de Salgueiros, no Concello de Dumbría o 9 de maio de 1920. El era o

pequeno de cinco irmáns (tres mulleres e dous homes) e entre el e a súa irmá maior había unha diferenza de vinte anos.

Seu pai foi emigrante en Bos Aires e os fillos quedaron aquí coa nai. Federico asistiu moi pouco tempo á escola, desde os 7 aos 9 anos, pero logo a deixou

ao falecer seu pai para poder botar unha man na casa. Cos cartos que fixera o pai na emigración conseguiron comprar unha casa e non tiveron que ser caseiros, como lles pasara a seus pais. Aínda así, os avós, con grande esforzo conseguiran comprar un obxecto moi prezado daquela, un reloxo de parede, que hoxe conserva a neta Mari Carmen Luaces, a nosa informante.

Cando comezou a Guerra Civil, Federico era un mozote de 16 anos e, segundo nos conta a filla, non ten a lembranza de telo pasado moi mal. Ao teren casa propia, ían facendo para si. Anos despois, Federico tería que ir ao servizo militar pero a nai arranxou os papeis para salvalo. Como seu irmán xa emigrara, el era o único fillo varón e iso axudouno a librar.

Nº 4327 198

Certifico que Don FEDERICO ELIAS LUACES. que dice

ser de estado SOLTERO, quien lee y escribe, cuya
 fotografia, impresión dígito-pulgar derecha y firma, figuran al dorso,
 es nacido el 9 de MAYO de 1920 en el pueblo de
DUMBRIA, provincia de OSORNA, nación
ESPAÑA, que tiene 1 m. cms. de estatura, el cutis de
 color BLANCO, cabello CASTO, barba AFEITO, nariz
 de dorso RECTO, base HOR., boca MED.
 orejas MED., (parts. de la derecha)

Señas particulares visibles:

Es argentino.

Mat. Militar Nº   del Distrito   Rg.

Observaciones: INGRESO AL PAÍS EN EL AÑO 1950.

AÑO DEL LIBERTADOR GENERAL SAN MARTIN
 DE JUNIO

de 19 50

OSCAR R. PRELLER
 JEFE DEL SERVICIO

Ao cumprir os 30 anos, colleu tamén o camiño da emigración como xa fixeran seu pai e logo seu irmán e as irmás. Foi para Bos Aires e botou alá 8 anos, pero non chegou a afacerse e, en parte por iso, e en parte por vir coidar da nai, voltou en agosto do 1958. Durante a súa longa vida (Federico morreu aos 96 anos) tivo moitos traballos, pero só un oficio, o de reloxeiro, para o que se formara coa axuda dun mestre. Traballou como labrador, foi gaiteiro e regueifeiro, a súa grande afección, que é o motivo deste artigo; tamén botou anos como emigrante e nos seus últimos tempos foi xubilado. Segundo nos explicou a súa filla, era un home moi traballador e sempre se esforzou moito por conseguir o que quería. E con esta mesma idea educou os fillos e fillas. Decía que era moi importante estudar e esforzarse e animaba, en especial ás fillas, a estudaren para mestras, para que puidesen desenvolverse e teren unha independencia asegurada.

Neste artigo queremos centrarnos na súa faceta artística e musical, a de Federico, “O Fandiño” de Rebordelo, que era o alcume da familia de súa nai e co que o coñecía a veciñanza e tamén no mundo das festas ás que ía tocar a gaita ou regueifar.

A Federico a súa paixón pola música vénlle de moi novo. Arredor dos 9 anos, sendo un rapaciño ben novo, levaba as vacas ao monte, que era un dos labores que lles tocaba sempre aos pequenos, e aí comezou a tocar. Ao primeiro, cun tubo ao que el mesmo lle fixera uns buratos. Un día escoitouno un ferreiro e fíxolle a súa primeira frauta de metal. Con 10 anos foi de aprendiz cun reloxeiro e, despois dun tempo traballando con el, foi xuntando uns cartos e comprou a gaita dun gaiteiro que morrera. E desde que a tivo aproveitaba todo o tempo que podía para tocar e practicar co seu ben máis prezado, a gaita.

En agosto do 1936, ao pouco de se iniciar a Guerra Civil española, Federico

estaba tocando a gaita nunha romaría que había en Dumbría. Chegou un camión con militares e desfixo a festa a golpe de culatazos dos fusís. El fuxiu correndo entre o millo a canto lle daban as pernas. Contaba que o seu maior medo era que lle estragasen a gaita, mais conseguiu saír con éxito daquela aventura. Esa gaita, hoxe restaurada, consérvaa a familia e, ás veces, tócaa o seu neto Lois. Unha gaita asinada por B. Carril (taller Basilio Carril, Santiago), das que só se conservan esta e algunha da mesma época no Museo do Pobo Galego.

Mais non só era gaiteiro, senón que “O Fandiño” de Rebordelo tamén lle daba ben á regueifa. Gus-táballe moito e na zona de Dumbría era tradición. Nesta comarca, calquera festa remataba coa regueifa e, de tratarse dun casamento, quen mellor regueifara gañaba o premio, que era o bolo de pan (a regueifa). El tiña tanta afección que unha vez, con 15 anos, escapou pola ventá do cuarto para ir a unha festa e poder participar na regueifa. Para disimular, como era noite de luar e por se a nai entraba e puidese notar a súa falta, deixou a almofada na cama tapada.

A súa filla Mari Carmen cóntanos que seu pai lles falaba das competicións de regueifa que gañara polas parroquias veciñas, mais todo iso foi antes da Guerra Civil. Despois, todo quedara calado e as familias estaban de loito e tiñan medo. Todo estaba prohibido ou mal visto e a xente xa perdera o hu-

mor e a gana de festas. Todo era unha tristeza e unha penuria e foi así como Federico foi esquecéndose (ou ocultando) esta afección. Esa época foi terrible e quen máis quen menos tiña medo e todo resultaba perigoso. De feito, chegaran a facer revisión na casa de súa avoa (a nai de Federico) por se atopaban algo comprometido e, por ese motivo, chegaran a agochar a Biblia na corte, debaixo dunha pedra. Mesmo aqueles que soubesen ler e interpretar a Biblia podían ser considerados perigosos ou rebeldes. Tempos terribles.

Enténdese entón, que cando Federico marchou para Bos Aires non levase a gaita, ao non estar ben visto ser gaiteiro. Ademais de seren menosprezados por emigrantes, se chegaban tocando un instrumento do país de orixe, podía causarlles problemas. Ou era o que el pensaba daquela, tristemente.

Aínda así, ao voltar da emigración e nos últimos anos da súa vida, como xubilado, volveulle en parte a afección pola música e a regueifa e de aí que poidamos hoxe conservar algunhas das súas cantareas ou regueifas. Era máis ben unha creación íntima, non para exhibir fóra nin para ir ás regueifas que, por outra parte xa case estaban morrendo, senón como un desaforo persoal. Esta actividade converteuse nun exercicio de memoria e tamén de creación, pois compoñía estrofas para falar sobre as cousas que acontecían ao seu arredor.

Como se di sempre, quen aprendeu a andar en bicicleta nunca o esquece e a Federico que tanto regueifara, agora na vellez, volveulle esa vea compositora.

Con respecto á gaita, non a volveron ver ata bastante despois de el morrer. El tiña tan interiorizado que non estaba ben visto tocar a gaita que foi tapando a afección. De feito, sempre dicía que a perdera durante unha reforma da casa, mais afortunadamente non fora así. Federico morreu no 2014, pero ninguén quixo andar tocando as súas cousas porque o seu taller de reloxeiro, sen el, resultáballe un lugar triste. Catro anos despois, no 2018, o seu neto Anxo atopouna un día remexendo entre as cousas do avó. A gaita estaba metida nunha caixa pero estaba moi estragada. Decidiron restaurala, cambiáronlle o fol e hoxe consérvase coa madeira de buxo en perfectas condicións e con todas as pezas asinadas por B. Carril, Santiago.

Afortunadamente, esa semente da música e o folclore segue na familia. Dous dos netos de Federico parece que herdaron ese gusto pola música do avó. Lois desde os 5 anos xa quixo aprender a bailar e lévao facendo desde aquela. Na actualidade tamén toca e, en ocasións especiais, toca a gaita de seu avó. E Anxo, que atopou a gaita, hoxe baila e toca o tambor. Cóntanos súa nai Mari Carmen que cando Lois comezaba a bailar, unha vez foino ver seu avó, xa moi maior, ao campo do Viso e gustoulle moito velo e mesmo dixo. “Este é meu”.

Hoxe xa non está entre nós “O Fandiño” de Rebordelo, mais seguro que estaría moi orgulloso de saber que a súa afección continúa nos do seu sangue. Hoxe xa non está mal visto ser gaiteiro senón que mesmo podes percorrer medio mundo tocando e triunfando coa gaita. Encantaríalle saber que tanto a súa filla coma os netos xa triunfaron en moitos escenarios galegos, na Bretaña francesa e mesmo en Nova York participando do grupo Ximiela de Louro.

E aínda máis se alegraría de saber que hoxe hai un movemento moi forte de recuperación da regueifa tanto na comarca de Bergantiños coma noutras por Galicia adiante, da man do colectivo Regueifesta. Sempre nos quedará a dúbida de se “O Fandiño” tería competido cos grandes mestres da comarca. É moi probable, pola idade, que coincidise algunha vez con Xosé González Muíño “O Atrevido”, que era de Grixoa de Esternande (Santa Comba, 1921) ou con Calviño de Tallo (Ponteceso, 1931) ou Mandián, dous dos grandes regueifeiros bergantiñáns da súa época. Quizais algún día poidamos atopar novos datos que boten luz sobre esta idea.

Breve bibliografía e webgrafía sobre a regueifa

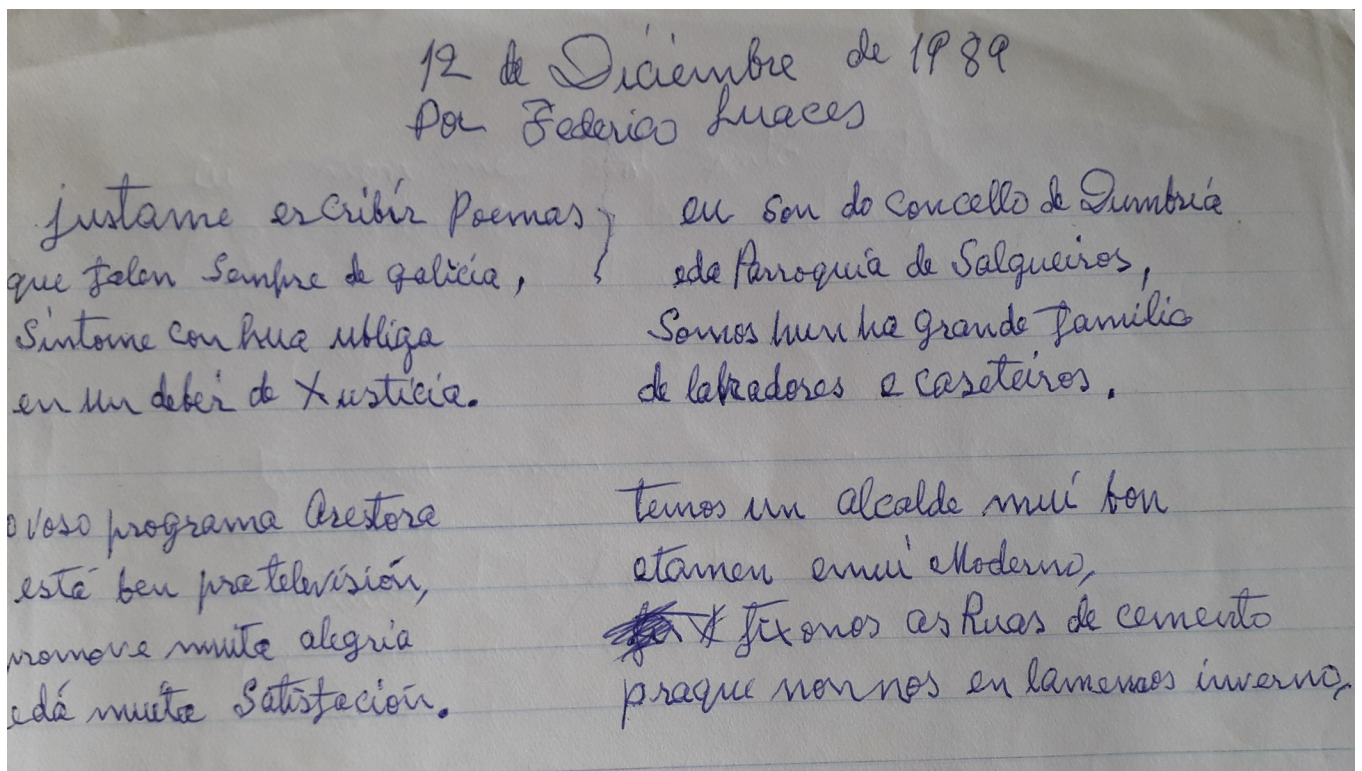
- BLANCO, Domingo: *A regueifa en Cabana de Bergantiños*. Concello de Cabana de Bergantiños, 2009
- CALVO GÓMEZ, Fermín: *Recordos dun regueifeiro*. Concello de Cabana de Bergantiños, 2007.
- SENDE, Séchu: *O povo improvisador. Aventuras sobre regueifa e poesía oral*. Através Editora, 2022
- Asociación Oral: “Personaxes históricos”, 22-05-2022, en <https://www.regueifa.org/persoaxes>
- Enreguéifate: <https://enregueifate.gal/regueifesta/>
- Que pasa na Costa: “Xosé Manuel Varela lembrará ós regueifeiros bergantiñáns na homenaxe a Mandián e Calviño”, 23-05-2022, en <https://www.quepasanacosta.gal>
- Que pasa na Costa: “A regueifa revive en Xornes, berce da canteira retranqueira bergantiñá”, 23-05-2022, en <https://www.quepasanacosta.gal>

Coplas e regueifas de Federico Luaces Fandiño

Aínda que é sabido de todos que a regueifa é improvisada, cóstanos que quen regueifa vai compondo versos e practicando o ritmo para adquirir esta arte. A familia de Federico di que el compoñía moito, xa de maior, pero tamén que escribía e tiraba moitas porque xa non lles daba importancia ou porque renunciara a pensar en cantalas fóra. Mesmo así, consideramos que son un documento moi interesante pola propia composición en si e polas pingas de historia, de socioloxía, de sociolingüística e de crítica social que nelas se atopan. Ademais, poden ser un grande exemplo e unha fonte de inspiración para quen quixer aprender a regueifar. E sabemos que por aquí, en Carnota, hai un bo potencial en regueifeiros e regueifeiras.

Estas coplas que agora presentamos son parte das creacións de Federico Luaces Fandiño, algunhas das conservadas pola familia, coplas escritas en follas de papel coa súa caligrafía e que tratamos de reproducir tal e como foron escritas por el na columna esquerda e a súa escrita actualizada na columna dereita. Os criterios para a escrita actual foron usar o galego estándar e conservar algúns castellanismos e dialectalismos (en cursiva) só de estaren en posición de rima.

Transcricións dos textos de Federico

Poemas actualizados

Folla 1

Folla 1 (Sen título, nen datación)

Cumple anos Felíz
cumple anos de verdade,
edeseamosche todos
Emuyta felicidade.

Aniversario feliz
aniversario de verdade,
e desexámosche todos
moita felicidade.

Deus vendiga este Fogar
etoda esta familia,
equeira Deus que de aquí aun ano
que teñan amesma alegría.

Deus bendiga este fogar
e toda esta familia,
e queira Deus que de aquí a un ano
que teñan a mesma alegría.

Brindemos todos unidos
de boa fe Ecorazón,
etodos os problemas surxidos
teran mellor Solución.

Brindemos todos unidos
de boa fe e corazón,
e todos os problemas xurdidos
terán mellor solución.

Amemonos como hirmans
con corazón Etenrura,
etodas as outras cousas
viran por añadidura.

Amémonos como irmáns
con corazón e tenrura,
e todas as outras cousas
virán por añadidura.

Omais importante da vida
ea unión da familia,
porque cando esta falla
oBarco vai aderiba.

O máis importante da vida
é a unión da familia,
porque cando esta falla
o barco vai á deriva.

Aderiba tamen nos levan
os politicos de España,
porque xa estamos cheos
de oír tanta patraña.

Á deriva tamén nos levan
os políticos de España,
porque xa estamos cheos
de oír tanta patraña.

O Roldán xa roubou Muyto
e os Marianos tamen,
eo caso Palomino
eu tamen non Sein queten.

O Roldán xa roubou moito
e os Marianos tamén,
e o caso Palomino
eu tamén non sei que ten.

Xa outros andan Berrando
pola pequena pantalla,
que lle votemos a eles
para gobernar España.

Omais importante da familia
é que teñamos salud
e esta aíque cuidala
xa desde a xuventud.

Non fumes nin vevas viño
nin tampouco andes borracho,
que cando condusas ocoche
podeste Rompér ocacho.

Si esta festa dura muito
asta entra amañán
cantanbos os paxariños
como si fora o cerán.

Agora xa quedan poucos
muitos arderon no Monte,
ese bamos seguir así
temos un má l orisonte.

A culpa témola todos
porque os nosos Rapaciños
cas escopetas de Balins
matan moitos paxariños.

Contabanme os nosos vellos
que co canto dos Ruiseñores,
na alviña da maña
despertaban os labradores.

Xa outros andan berrando
pola pequena pantalla,
que lles votemos a eles
para gobernar España.

O máis importante da familia
é que teñamos saúde
e esta hai que coidala
xa desde a xuventude.

Non fumes nin bebas viño
nin tampouco andes borracho,
que cando conduzas o coche
podes romper o cacho.

Se esta festa dura moito
ata entrar a mañá
cántanvos os paxariños
coma se fose o serán.

Agora xa quedan poucos
moitos arderon no monte,
e se imos seguir así
temos un mal horizonte.

A culpa témola todos
porque os nosos rapaciños
coas escopetas de balíns
matan moitos paxariños.

Contábanme os nosos vellos
que co canto dos reiseñores,
na albiña da mañá
espertaban os labradores.

Folla 2: 12 de Diciembre de 1989
por Federico Luaces

**Jústame escribir poemas
que falen sempre de Galicia
síntome con hua ubliga
en un deber de Xusticia.**

**O voso programa Arestora
está ben pra televisión,
promove muita alegría
e dá muita satisfacción.**

**Antes quero presentarme
edecirvos avos quen són
son un vello xubilado
de preto de Corcubión.**

**Eson reloxeiro de oficio
e labrador de profesión
e agora son xubilado
e vivo da miña pensión.**

**Estou vivindo en Rebordelo
terriña en donde Nacín,
nunca a quixen Cambiar
por outra terra que Eubin.**

**Porque tamen fun Emigrante
andiven pola Arxentina,
pero tuven que boltare
á nosa terra querida.**

**Eu son do Concello de Dumbría
eda parroquia de Salgueiros,
somos unha grande familia
de labradores e caseteiros.**

Folla 2: 12 de decembro de 1989
por Federico Luaces

Gústame escribir poemas
que falen sempre de Galicia
síntome con unha obriga
e un deber de Xusticia.

O voso programa Arestora
está ben para a televisión,
promove moita alegría
e dá moita satisfacción.

Antes quero presentarme
e dicirvos a vós quen son:
son un vello xubilado
de preto de Corcubión.

E son reloxeiro de oficio
e labrador de profesión
e agora son xubilado
e vivo da miña pensión.

Estou vivindo en Rebordelo
terriña en onde nacín,
nunca a quixen cambiar
por outra terra que eu vin.

Porque tamén fun emigrante
andei pola Arxentina,
pero tiven que voltar-e
á nosa terra querida.

Eu son do Concello de Dumbría
e da parroquia de Salgueiros,
somos unha grande familia
de labradores e caseteiros.

**Temos un alcalde mui bon
etamen emui Moderno,
fíxonos as Ruas de cemento
praque non nos enlamentos invernos.**

**Trouxonos hunha luz mui boa
para alumbrar nas nosas casas
que tiñamos que alumbrar avelas
ou abombillas coma ascuas.**

**Agora si xa podemos
mirar a televisión,
xa entrades nas nosas casas
só con apretar o Botón.**

**Moitos saúdos a Fidel
he tamén a María Xosé
e unha apertiña apupo
que inda nonsein como hé.**

Folla 3: Marzo de 1991

**Todos sabemos haora que anchean
a carretera,
pero baise convertir
en grandes vidios de Primera.**

**Desde Berdeogas a Cee
botan un novo trasado,
que bai aquedar tambien
como unha vaca sin Rabo.**

**Cando pasa polos lugares
botana polas hortas arriba,
edeixan as casas nomedio
como Barcos aderiba.**

**Abitantes de hesas casas
eu querobos anunciar,
que tedes a vida en peligro
epouco ides adurar.**

Temos un alcalde moi bo
e tamén é moi moderno,
fíxonos as rúas de cemento
para que non nos enlamentos nos invernos.

Tróuxonos unha luz moi boa
para alumar nas nosas casas
que tiñamos que alumar a candeas
ou a bombillas coma ascuas.

Agora si xa podemos
mirar a televisión,
xa entrades nas nosas casas
só con apretar o botón.

Moitos saúdos a Fidel
e tamén a María Xosé
e unha apertiña a Pupo
que inda non sei como é.

Folla 3: Marzo de 1991

Todos sabemos agora
que anchean a carretera,
pero vaise converter
en grandes “Videos de Primera”.

Desde Berdeogas a Cee
botan un novo trazado,
que vai quedar tan ben
como unha vaca sen rabo.

Cando pasa polos lugares
bótana polas hortas arriba,
e deixan as casas no medio
como barcos á deriva.

Habitantes desas casas
eu quérovos anunciar,
que tedes a vida en perigo
e pouco ides durar.

Os coches ande aumentar muito
elevatoran grave contenido,
ebos no medio da carretera
correiros moito perigo.

Eu nome sinto profeta
pero adianto estas profecías,
que os coches tirarán cas casas
epeligran asbosas vidas.

Esto xa non pode ser unha linia
tan mal feita,
loitemos todos unidos
por unha carretera dreita.

Rebordelo bai aser oprado
e codesos aportela,
e os coches nonaban aver
para poder salir porela.

De Codesos e Vilanova
bai apareser unha auto pista
pero entre aquelas casiñas
muitos romperan as crismas.

Non nos deixemos enganar
poraqueles chibudos de barbas,
que tratan de convencernos
con bonitiñas palabras.

Nos sabemos mais que eles
inda me lebe San Pedro,
porque queremos unha carretera
que non teña atrancos no medio.

Os coches han de aumentar moito
e levarán grave contido,
e vós no medio da estrada
corredes moito perigo.

Eu non me sinto profeta
pero adianto estas profecías,
que os coches tirarán coas casas
e perigan as vosas vidas.

Isto xa non pode ser
unha liña tan mal feita,
loitemos todos unidos
por unha estrada dereita.

Rebordelo vai ser o Prado
e Codesos a Portela,
e os coches non a van ver
para poder saír por ela.

De Codesos a Vilanova
vai parecer unha autopista
pero entre aquelas casiñas
muitos romperán as crismas.

Non nos deixemos enganar
por aqueles chibudos de barbas,
que tratan de convencernos
con bonitiñas palabras.

Nós sabemos máis ca eles
inda me leve San Pedro,
porque queremos unha carretera
que non teña atrancos no medio.

Folla 4: Abril de 1991

Folla 4: Abril de 1991

**Estamos na primaveira
etamén no mes de maio,
eimos ter as votacións
dos nosos compromisarios.**

Estamos na primavera
e tamén no mes de maio,
e imos ter as votacións
dos nosos compromisarios.

**Eberemos os Nosos políticos
Berrandonos polas Rúas
que nos beñen ha solucionar todo
equenon botemos mais bajullas.**

E veremos os nosos políticos
berrádonos polas rúas
que nos veñen solucionar todo
e que non botemos máis bagullas.

**Alguns bannos adedir
que eles teñen asolución do problema
eque non choremos máis
eque xa non sufriremos mais pena.**

Algúns vannos dicir
que eles teñen a solución do problema
e que non choremos máis
e que xa non sufriremos máis pena.

**Estaremos contentos por un día
en pouco he cada catro anos,
porque anosa alegría
asombrana os nosos paisanos.**

Estaremos contentos por un día
un pouco, e cada catro anos,
porque a nosa alegría
asómbrana os nosos paisanos.

**Porque despois de aquel día
parese un cortello baldeiro,
que inda que berremos moito
non nos oie ningun conselleiro.**

Porque despois daquel día
parece un cortello baldeiro,
que inda que berremos moito
non nos oe ningún conselleiro.

**Somos os de Cee e os de Dumbría
colindantes coa carretera,
que atantas portas chamamos
eniquén nos escoitou ca orella.**

Somos os de Cee e os de Dumbría
colindantes coa carretera,
que a tantas portas chamamos
e ninguén nos escoitou coa orella.

**Porque os coidadores da carretera
podeos partir barias centellas,
que cando limpan asconetas
arrancanos as pontellas.**

Porque aos coidadores da estrada
pódenos partir varias centellas,
que cando limpan as cunetas
arráncannos as pontellas.

**Siosda Cotop mandan no goberno
nós deixamos de protestar,
epedimos un salario social pratodos
pre vivir sin traballar.**

Se os da COTOP mandan no goberno
nós deixamos de protestar,
e pedimos salario social para todos
para vivir sen traballar.

**Non ay postos de traballo
eos que ay estan defraudados,
escriben unha Nomina Bonita
pero pajanlle menos cartos.**

Non hai postos de traballo
e os que hai están defraudados,
escriben unha nómina bonita
pero páganlle menos cartos.

**Eaquel que proteste algo
ou reclame o seu diñeiro,
cando termina o contrato
botano o paro obreiro
erresultalle mais barato.**

E aquel que proteste algo
ou reclame o seu diñeiro,
cando termina o contrato
bótano ao paro obreiro
e resúltalle máis barato.

Folla 5: Febrero de 1995

Folla 5: Febreiro de 1995

**Puiol apoia a Felipe
emarajal a Puiol,
e cada día ai máis escandalos
que salen da sombra o sol.**

Pujol apoia a Felipe
e Maragal a Pujol,
e cada día hai máis escándalos
que saen da sombra ao sol.

**E Felipe quere gobernar,
contra vento emarea,
e cada día que pasa
acousa ponse mais fea.**

E Felipe quere gobernar,
contra vento e marea,
e cada día que pasa
a cousa ponse máis fea.

**Periodistas e Reporteiros
andan atrás da Noticia,
ecando descubren os estafadores
botalle aman a xusticia.**

Periodistas e reporteiros
andan atrás da noticia,
e cando descubren os estafadores
bótalles man a xusticia.

**Algun xasepuxo Rico
coterrorismo do gal,
e calaron ben opico
ocultando ese mal.**

Algún xa se puxo rico
co terrorismo dos GAL,
e calaron ben o pico
ocultando ese mal.

E carjaronlle aculpa
a Domínguez e Amedo,
pero Nunca lles dixeron
que abía outros polo medio.

Pero aqueles policías
fartos de tanto calar,
romperon as melancolía
e empezaron a falar.

Diciembre dia 8 de 1994

Dumbría ten un Centro Medico
e o unico ie o primeiro
que parese un aha granxa
ou tamen un galiñeiro.

Granxa soo pola feitura
galiñeiro polo alambre,
eu cando estou alí dentro
dame frio ou calambre.

Paraque queremos aquel casco
sea frio ou sea quente
o que precisamos todos
e un servisio permanente.

Os sabados eos Domingos
precisamos ali Urgencia,
e encontramos todo cerrado
ninguén nosda asistencia.

E o alcalde ten aculpa
de que ocorra todo eso
para Urgencias en Dumbría
nunca nunca ó Ézaro.

E cargáronlle a culpa
a Domínguez e Amedo,
pero nunca lles dixeron
que había outros polo medio.

Pero aqueles policías
fartos de tanto calar,
romperon a melancolía
e empezaron a falar.

Decembro, día 8 de 1994

Dumbría ten un Centro Médico
é o único e é o primeiro
que parece unha granxa
ou tamén un galiñeiro.

Granxa só pola feitura
galiñeiro polo alambre,
eu cando estou alí dentro
dáme frío ou calambre.

Para que queremos aquel casco
sexa frío ou sexa quente
o que precisamos todos
é un servizo permanente.

Os sábados e os domingos
precisamos alí Urxencia,
e encontramos todo cerrado
ninguén nos dá asistencia.

E o alcalde ten a culpa
de que ocorra todo iso
pon urxencias en Dumbría
nunca nunca no Ézaro.

O conto xae mui vello
que falando de Dumbria,
nunca tuvo boa avaca
nin tampouco boa cría.

Eu tampouco estou contento
porque son de Rebordelo,
e o Alcalde cando nosbe
parese que ve odemo.

Tranquilizate pequeno
eo coche nono azaleres tanto,
que muitos queo azaleraron
estrellaronse no Barranco.

Portodo aquí Escrito
direiche un dito que ai
perdonadelle Noso Señor
que non sabe o que fai.

Eu son un pouco poeta
etamén son reloxeiro
ese tivera algun en chufe
podia ser Concelleiro.

Logo chega a primaveira
alguns andevir Berrando,
imos sacarvos do inferno
que ben mal o estades pasando.

Nos seguiremos loitando
e non crremos en ninguen
que tanto prometio
a sabemos como nos ten.

Non ai que preocuparse
que temos unha boa pista,
nohai mal que dure cen anos
nin corpo queo Recista.

O conto xa é moi vello
que falando de Dumbria,
nunca tivo boa a vaca
nin tampouco boa cría.

Eu tampouco estou contento
porque son de Rebordelo,
e o alcalde cando nos ve
parece que ve o demo.

Tranquilízate Pequeño
e o coche non o aceleres tanto,
que moitos que o aceleraron
estreláronse no Barranco.

Por todo o aquí escrito
direiche un dito que hai:
"Perdóadelle Noso Señor
que non sabe o que fai".

Eu son un pouco poeta
e tamén son reloxeiro
e se tivese algún enchufe
podía ser Concelleiro.

Logo chega a primavera
algúns han de vir berrando,
imos sacarvos do inferno
que ben mal o estades pasando.

Nós seguiremos loitando
e non cremos en ninguén
que [algún] tanto prometeu
e sabemos como nos ten.

Non hai que preocuparse
que temos unha boa pista,
non hai mal que dure cen anos
nin corpo que o resista.

Van arreglar ben os camiños
en Salgueiros e en Bustelo,
e nos que somos pouquiños
oía que on leve o demo.

Pero eu xa estou afeito
a vivir na esclavitude.
Pero o que non che perdoo
é o do Centro de Saude.

A xente alí toda prejunta
cando virán os nosos cervicios,
porque esto tal como está
nonda ninguns veneficios.

Queremos un centro medico
que funcione noite e dia
e un persoal cualificado
dentro da enfermería.

Preatender os accidentados
sangrando pola cabeza ou aspernas
praque lle voten unhas torniquetas
ouacaso un par de vendas.

Porque de pouco nos vale
que nos leven o hospital,
senon nos dan os primeiros auxilios
estannos aumentando o mal.

Xa non importa un real
o que importa é ser alcadle
e coller boas fortunas
pero eso anos non nos vale.

Ti governa como queiras
eu apartome praun lado,
xa colleras acolleita
do que aias cementado.

Van amañar ben os camiños
en Salgueiros e en Bustelo,
e nós que somos pouquiños,
oín que nos leve o demo.

Pero eu xa estou afeito
a vivir na escravitude.
Pero o que non che perdoo
é o do Centro de Saúde.

A xente alí toda pregunta
cando virán os nosos servicios,
porque isto tal como está
non dá ningún beneficio.

Queremos un centro médico
que funcione noite e día
e un persoal cualificado
dentro da enfermería.

Para atender os accidentados
sangrando pola cabeza ou as pernas
para que lle boten unhas torniquetas
ou acaso un par de vendas.

Porque de pouco nos vale
que nos leven ó hospital,
se non nos dan os primeiros auxilios
estannos aumentando o mal.

Xa non importa un real
o que importa é ser alcalde
e coller boas fortunas
pero iso a nós non nos vale.

Ti governa como queiras
eu apártome para un lado,
xa collerás a colleita
do que teñas sementado.

**Enonche ofendan os meus versos
que estouno pasando Bomba,
e cuidate moitos dos teus amigos
que che critican desde A Sombra.**

E non che ofendan os meus versos
que estouno pasando bomba,
e cóidate moito dos teus amigos
que te critican desde a sombra.

---

29 de xaneiro de 1995

---

29 de xaneiro de 1995

Federico Luaces

Federico Luaces

**Que bonito e vivir
as festas do Carnaval,
olvídase un de sufrir
e parese que se alega o mal.**

Que bonito é vivir
as festas do Carnaval,
esquécese un de sufrir
e parece que se afasta o mal.

**Esas filloas de Antroido
que se fan desde Aantigüedade,
eun simbolo de Alegría
e tamén de Amistade.**

Esas filloas de Antroido
que se fan desde a antigüidade,
é un símbolo de alegría
e tamén de amizade.

**Os nosos antepasados
compartían a festa, coveciño,
cumpratiño de filloas
e un ha cunca de viño.**

Os nosos antepasados
compartían a festa co veciño
cun pratiño de filloas
e unha cunca de viño.

**Vivian nun cortelliño
con un candiliño de gas
e estaban todos felices
desde ovello asta oRapaz.**

Vivían nun cortelliño
con un candiliño de gas
e estaban todos felices
desde o vello ata o rapaz.

**E proutro dia mais
ivan vicitari o compadre,
aquelo de compartir o Antroido
como todo mundo sabe.**

E para o outro día máis
ían visitar o compadre,
aquilo de compartir o Antroido
como todo o mundo sabe.

**Derrochaban Alegría
etamén moito umor,
todos alegres e contentos
sin perder o control.**

Desbordaban alegría
e tamén moito humor,
todos alegres e contentos
sen perder o control.

Elevan un farol de Noite
pranon caer no camiño
enon romper as canelas
ou talvez o fuciño.

Eivan así camiñando
recorrendo moitos lugares
e encontraban xente solidaria
que lle daban uns reales.

Eo que non lledabanada
xaotiñan ben pensadiño,
en chianlle a cara de Borra
como sifora un porquiño.

Os omes bestíanse de Mulleres
con unhas saíñas de lan,
he a Remancabans parriba
e decían algun Refrán.

Bide meus omiños vide
e Poñebos o meu lado,
que teño moito calor
e axudademe a sofocalo.

Sempre aparecía algún
con un caldeiro de auga,
e arrebolabanllo as canelas
cara olada da fragüa.

O que importa eo umor
e tamén a halegría,
que persoa que ousa
pode ter mais longa vida.

Sube aeste tran enseguida
enon odeixes escapar
setodo levas con umor
navida podes triunfar.

E levan un farol de noite
para non caer no camiño
e non romper as canelas
ou talvez o fociño.

E ían así camiñando
percorrendo moitos lugares
e encontraban xente solidaria
que lles daban uns reales.

E o que non lles daba nada
xa o tiñan ben pensadiño,
enchíanlle a cara de borra
coma se fose un porquiño.

Os homes vestíanse de mulleres
con unhas saíñas de lan,
e arremangábanas para arriba
e dicían algún refrán.

Vide meus homiños, vide
e poñédevos ó meu lado,
que teño moito calor
e axudademe a sofocalo.

Sempre aparecía algún
con un caldeiro de auga,
e arrebolábanllo ás canelas
cara o lado da fragua.

O que importa é o humor
e tamén a alegría,
que persoa que ousa
pode ter máis longa vida.

Sube a este tren enseguida
e non o deixes escapar
se todo levas con humor
na vida podes triunfar.

Nonte encerres nacasa
ninte fagas mala sangue,
que caerás na depresión
oute enfermarás do pancre.

Non te encerres na casa
nin te fagas mala sangue,
que caerás na depresión
ou enfermarás do pancre.

Abandona todas aspenas
ecambias por alegrías,
enon creas que os meus poemas
que son meras fantasías.

Abandona todas as penas
e cámbiaas por alegrías,
e non creas que os meus poemas
que son meras fantasías.

Oimos todos os días
ofendidos e ofensores,
todos nos estandecindo
quenos fan grandes favores.

Oímos todos os días
ofendidos e ofensores,
todos nos están dicindo
que nos fan grandes favores.

Eo sidadan de apé
ten que seguir de Emigrantes,
porque hai moitos parasitos
edemasiado Rumiantes.

E os cidadáns de a pé
teñen que seguir de emigrantes,
porque hai moitos parasitos
e demasiados ruminantes.

Enon podemos preguntar
polos fondos da nación,
dinnos que eso he Reservado
enon nos dan información.

E non podemos preguntar
polos fondos da nación,
dinnos que iso é reservado
e non nos dan información.

Evemos algun funcionario
que ten un soldo pequeno,
e compra casas emais casas
ecoche a todo terreno.

E vemos algún funcionario
que ten un soldo pequeno,
e compra casas e máis casas
e coches a todo terreno.

Edin que non hai que defraudar
a Segurida Social
equeren sacarnos as medicinas
econque imos calmar omal.

E din que non hai que defraudar
á Seguridade Social
e queren sacarnos as medicinas
e con que imos calmar o mal.

Eu nonpodo entendér
estas cousas tan complexas,
ouque algúns señores aforados
estan Metidos entre regas.

Eu non podo entender
estas cousas tan complexas,
ou que algúns señores aforados
estean metidos entre reixas.

Febreiro 5 de 1995 /

Por Federico Luaces

**galicia terra querida
terra de verdes pradeiras,
alá Muito pasto cría
nas nosas vacas leiteiras.**

**Eogoberno animounos
botar ganado abondo,
ede pronto abandonounos
birando acara prolonbo.**

**Desde que seafiliou
a comunidade Europea,
cambiou toda apolítica
e empesou achismorra.**

**Olabrador xanonpode
criar leite em abundancia,
amenazanos con Multas
eque vai comer ha infancia.**

**Ogoberno parece que quere
que todo beña de afora,
apolemica esta servida
everemos oqueben haora.**

**España está secando toda
nonten auga nin pra lavar,
Galicia que ten abonda
non nos deixan traballár.**

**Fixan nos cuota de leite
enon podemos aumentar nela
eaquel que sepase un pouco
armanlle ha már morena.**

Febreiro 5 de 1995 /

Por Federico Luaces

Galicia terra querida
terra de verdes pradeiras,
alá moito pasto cría
nas nosas vacas leiteiras.

E o goberno animounos
a botar gando abondo,
e de pronto abandonounos
virando a cara para o lombo.

Desde que se afiliou
á Comunidade Europea,
cambiou toda a política
e empezou a chismorra.

O labrador xa non pode
criar leite em abundancia,
ameázanos con multas
e que vai comer a infancia.

O goberno parece que quere
que todo veña de fóra,
a polémica está servida
e veremos o que vén agora.

España está secando toda
non ten auga nin para lavar,
Galicia que ten abonda
non nos deixan traballar.

Fíxannos cota de leite
e non podemos aumentar nela
e aquel que se pase un pouco
ármanlle a marimorena.

**Asta ofrecen algúns cartos
a aquel que abandone ha produccion
aberá que botar un candado aboi
eo Burato un tapóm.**

Ata ofrecen algúns cartos
a quen abandone a produción
haberá que botar un cadeado ó boi
e ó burato un tapón.

**E mandannos prantar carballos
porque sonbós pro medio ambiente
pronto beremos os fallos
equa Bai comér a xente.**

E mándannos plantar carballos
que son bos para o medio ambiente
pronto veremos os fallos
e que vai comer a xente.

**E plantade patacas nas leiras
e tomates en mazetas,
e se bos sobra algunha terra
Botade millo amais bersas.**

E plantade patacas nas leiras
e tomates en macetas,
e se vos sobra algunha terra
botade millo e máis verzas.

**Abandonade A costumbre
de ir comprar os cameóns,
mirá que estamos mantendo
amais de catro lambons.**

Abandonade o costume
de ir comprar ós camións,
mirade que estamos mantendo
a máis de catro lambóns.

**Emirade oque está pasando
co Aceite de oliva,
encarecerono tanto
e cadaun Aplica o ceu iva.**

E mirade o que está pasando
co aceite de oliva,
encarecérono tanto
e cada un aplica o seu IVA.

**Supoño que xuntan cartos
como pra cotizar en Bolsa,
enos que Estamos pouco fartos
aique comelo de colsa.**

Supoño que xuntan cartos
como para cotizar en Bolsa,
e nós que estamos pouco fartos
hai que comelo de colza.

**Xanon podemos ajuantar
tantas irregularidades,
pordonde andan metidos
asnosas autoridades.**

Xa non podemos aguantar
tantas irregularidades,
por onde andan metidas
as nosas autoridades.

**E eles sempre Responden
que Estan todos nos seus carjos,
elogo porque suceden
semegantes Espilfarros.**

E eles sempre responden
que están todos nos seus cargos,
e logo porque suceden
semellantes despilfarros.

E algúns hasta Rebotan
contra os medios de comunicación,
xa lle din que son culpables
do des Sociego da Nación.

E eu digo en Esta ocasión
que grazas os periodistas,
que descubren tantas cousas
que nos nontiñamos nin pistas.

Eu xalle chamo inspetores
de obo venestar social,
que Buscan o vendetodos
e critican todo o mal.

E que venpodiamos vivir
se todos fomos legais
pero uns aRaventanse de traballo
e outros Amazan caudales.

E tamén aialgúns señores
que aumentn o precio das cousas,
e nós pajamolas todas
mirade que nonson poucas.

E levemos moito cuidado
con pedir cartos os Bancos
que botannos fora das casas
e temos que ir dormir os campos.

O contrato e sinxelo
non he ninguha cadea,
pero na letra miuda
firmamos a nosa condena.

E algúns ata rebotan
contra os medios de comunicación,
xa lle din que son culpables
do desasosego da Nación.

E eu digo nesta ocasión
que grazas ós periodistas,
que descubren tantas cousas
que nós non tiñamos nin pistas.

Eu xa lles chamo inspectores
do bo benestar social,
que buscan o ben de todos
e critican todo o mal.

E que ben podiamos vivir
se todos fomos legais
pero uns rebéntanse de traballo
e outros amasan caudais.

E tamén hai algúns señores
que aumentan o prezo das cousas,
e nós pagámolas todas
mirade que non son poucas.

E levemos moito cuidado
con pedir cartos ós bancos
que nos botan fóra das casas
e temos que ir durmir ós campos.

O contrato é sinxelo
non é ningunha cadea,
pero na letra miúda
asinamos a nosa condena.

Velaí a maior parte das coplas conservadas de Federico Luaces Fandiño, “O Fandiño” de Rebordelo. E xa para rematarmos este traballo, queremos engadir unha pequena copla:

*E para poñerlle o ramo
á homenaxe a Federico
queremos darlle as grazas
á familia do “Fandiño”.*

Mª Luz Barreiro Otero, coordinadora do EDLG do IES Lamas de Castelo
Carnota, xuño de 2022